

Jan Verwey en zijn studie van kievitengedrag

Jelle van Dijk

In het begin van de vorige eeuw zorgde Jan Verwey ervoor dat iedereen die ook maar iets 'aan vogels' deed, op de hoogte was van de broedvogelstand bij Noordwijk en ook wist welke vogels hier langs trokken. Door zijn artikelen in De Levende Natuur wisten velen van zijn activiteiten waarbij hij schooljongens uit Noordwijk aan Zee inschakelde. Nog bekender werd Jan Verwey toen hij in 1918 met een aantal vrienden het Trekstation Noordwijk aan Zee oprichtte. Rond 1925 was hij een van de bekendste ornithologen van ons land op het gebied van broedvogelverspreiding en vogeltrek. Dat hij ook zeer geïnteresseerd was in vogelgedrag is soms wat onderbelicht gebleven. Dat is opvallend, omdat zijn eerste pennenvrucht in De Levende Natuur handelde over het broedgedrag van de Grauwe Klauwier in het Hoogwakersbosje.

De belangstelling voor broedgedrag kreeg een nieuwe impuls toen hij na het afronden van zijn studie biologieleraar in Middelharnis werd (1924-1925). Hij woonde in die tijd in een huis in Goedereede, waarbij hij vanuit de zolderkamer uitstekend zicht had op een nabijgelegen kolonie van broedende Blauwe Reigers. In het voorjaar was Jan daar dagelijks te vinden, waarbij hij nauwkeurig aantekeningen maakte van wat hij zag. Hoewel hij pas in 1930 hierover een lange verhandeling (120 pagina's in het Duits) publiceerde, ging hij al in de zomer van 1926 naar Kopenhagen om daar op het Internationale Ornithologische Congres een lezing over het broedgedrag van 'zijn' Blauwe Reigers te geven. Het werd geen succes. De plaatselijke krant "De Noordwijker" plaatste zelfs een artikel onder de kop: "Mislukte wetenschappelijke lezing". De voordracht van Jan was aan het eind van de dag gepland en de voorzitter had toegestaan dat de spreekbeurten van anderen enigszins waren uitgelopen. Toen Jan aan zijn verhaal wilde beginnen, kwam de voorzitter hem vertellen dat hij zijn

voordracht sterk moest inkorten, omdat alle deelnemers aan het congres op de thee bij een Deense hoogwaardigheidsbekleeder werden verwacht. Na deze mededeling ontstond er groot tumult in de zaal, wat leidde tot het annuleren van de lezing door de voorzitter. Toch bleef een aantal ornithologen achter in de zaal en kon Jan aan hen zijn verhaal over het paringsgedrag van Blauwe Reigers presenteren.

Na zijn korte lerarenloopbaan in Middelharnis keerde Jan Verwey terug naar Noordwijk. Hij kreeg een baan aan de Leidse universiteit. Deze baan bood hem de gelegenheid ook bij Noordwijk tijd aan gedragstudies te besteden. Voor het doen van waarnemingen aan broedende vogels trok hij zich terug in een schuilhutje in de Noordzijdepolder ter hoogte van Puikenduin. De soort waar hij zich op richtte was de Kievit. Hij beschreef nauwkeurig zaken als paarvorming, territoriumgedrag en copulatie. Evenals bij de Blauwe Reigers ontdekte Verwey dat ook bij de Kievit overspel en polygamie beslist niet uitzonderlijk waren. Een eerste indruk van zijn belevissen publiceerde hij in 1927 in De Levende Natuur onder de neutrale titel "Waarnemingen bij Noordwijk". In de inleiding van dat artikel waarschuwt hij de lezer dat het geen spannend en samenhangend verhaal zal worden: "... hier zijn alleen dagboek aantekeningen die hier en daar ongenietbaar en langdradig zijn, maar wel de verdienste hebben gedetailleerd te zijn." Even verder merkt hij op: "Vraagt men mij waarom ik de dwaasheid bega mijn bevindingen op deze wijze te presenteren, dan moet ik erkennen dat ik in stilte een heel klein beetje hoop heb dat deze manier van observeren navolging zal vinden."

Jan Verwey beseft dus wel degelijk dat zijn manier van observeren iets nieuws was als het ging om het vastleggen van het broedgedrag bij vogels. Hij was daarom zeker van plan zijn aantekeningen over het kievitengedrag in een samenhangend wetenschappelijk artikel te publiceren. Dat zou deze keer in het Engels gebeuren. Maar het omwerken van stapels aantekeningen naar een wetenschappelijk verantwoord artikel vergt veel tijd en inspanning. Toen Jan in 1927 een nieuwe baan kreeg bij het Instituut voor Onderzoek der Zee in Batavia, trokken heel andere zaken zijn aandacht. In 1931 keerde hij weliswaar terug naar ons land, maar zijn nieuwe functie als directeur van het Zoölogisch Station in Den Helder gaf hem weinig ruimte om ook intensief met kievitengedrag bezig te zijn. Wel deed hij af en toe aanvullende waarnemingen bij Den Helder en op Texel. In ieder geval dook het onvoltooide manuscript weer op na de Duitse inval in 1940. Het instituut in Den Helder moest worden ontruimd en Jan Verwey kreeg een werkkamer in het museum aan de Raamsteeg in Leiden aangeboden. Daar werd Luuk Tinbergen zijn assistent. Aan het manuscript werden nieuwe literatuurverwijzingen toegevoegd, waaronder een verwijzing naar het artikel van G.L. Rinkel over het broedgedrag van de Kievit, gepubliceerd in Ardea (1940). Mede door deze doctoraalscriptie beseftte

Kievieten foto: Jan Hendriks

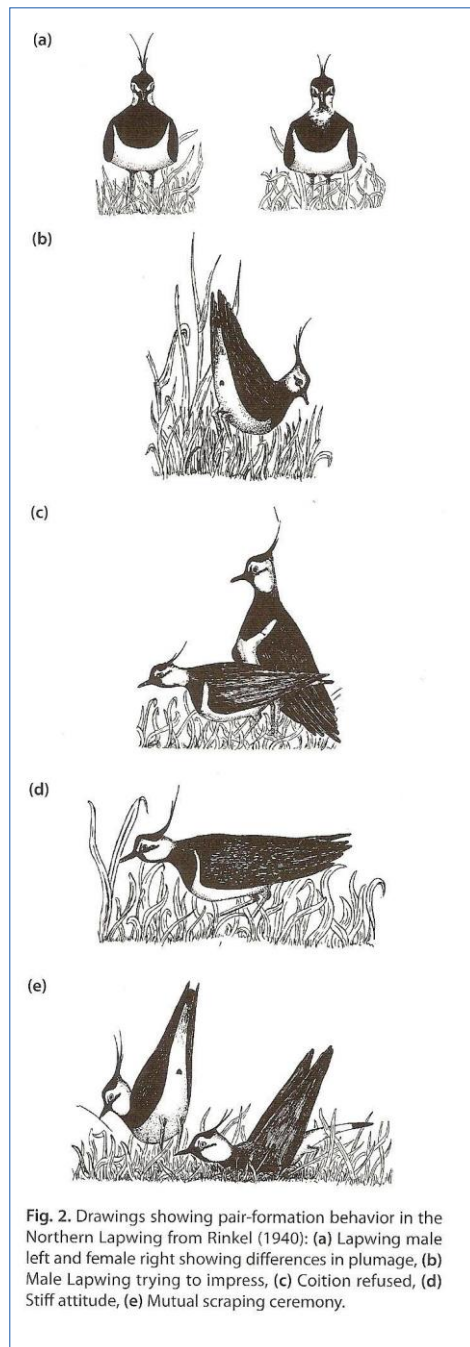
Verwey dat de bestudering van het vogelgedrag niet stil had gestaan sinds de tijd dat hij in het schuilhutje bij Puikenduin zat. Al eerder had hij opgemerkt dat het werk van Niko Tinbergen en Konrad Lorenz zijn kievitenstudie 'outdated' had gemaakt.

Zijn assistent in Leiden, Luuk Tinbergen, raakte vermoedelijk geïnspireerd door de fraaie tekeningen die Rinkel bij zijn artikel had geplaatst. Luuk Tinbergen was behalve een gedreven onderzoeker ook een begaafd tekenaar. Zie daarvoor zijn tekeningen in de klassiekers *Vogels in hun domein* (1943) en *Vogels onderweg* (1949). In ieder geval is er sprake van dat aan het onvoltooide manuscript tekeningen van Luuk Tinbergen werden toegevoegd.

Vermoedelijk is Verwey na de bevrijding af en toe nog wel met het manuscript bezig geweest. In ieder geval komt het onvoltooide manuscript met de tekeningen van Luuk Tinbergen na verloop van tijd terecht bij W.H. van Dobben. Of dat voor of na het overlijden van Verwey (1981) is gebeurd, is niet bekend. Jan Verwey kende Van Dobben heel goed als medewerker van het Vogeltrekstation Texel. Bij gebrek aan accommodatie op Texel kreeg Van Dobben een werkkamer in het instituut van Verwey in Den Helder aangeboden. Dit leidde tot een hechte vriendschap tussen hen.

Het duurt hierna tot 1996 voordat het manuscript van Verwey weer ter sprake komt. In dat jaar vraagt Theunis Piersma, bekend wadvogelonderzoeker, aan Gerhard Cadée, medewerker van het Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee (NIOZ) of hij het manuscript over de Kievit wil opsporen met het doel het geschikt te maken voor publicatie. Cadée zoekt hierna contact met de dan 88-jarige Van Dobben. Deze blijkt het onvoltooide (met de hand geschreven!) manuscript van Jan Verwey nog in zijn bezit te hebben, maar zonder de tekeningen van Luuk Tinbergen.

Pogingen om het manuscript op de 100ste geboortedag van Verwey (12 mei 1999) te presenteren, lopen op niets uit.

Illustratie uit het artikel van Rinkel

Als bekend wordt dat SOVON 2016 zal uitroepen tot Jaar van de Kievit, vat Cadée opnieuw het plan op dit onvoltooide manuscript te publiceren. Veel medewerking van het NIOZ krijgt hij niet want de Kievit is immers geen zeevogel. Toch lukt het om het omvangrijke manuscript uitgetypt te krijgen en geschikt te maken voor publicatie. Het Jaar van de Kievit is dan echter al weer voorbij. Maar in 2017 is het dan zo ver. In het blad *Wader Study* plaatst Cadée een artikel waarin hij meedeelt dat het stuk van Jan Verwey over de Kievit nu als pdf voor iedereen beschikbaar is.

Cadée heeft verder aan onderzoekers van nu gevraagd wat de betekenis is van wat Verwey over de Kievit heeft opgeschreven. Dat hun conclusie is dat alles wat Verwey in 1926 ontdekte, nu algemeen bekend is, zal niet verbazen. Wel wordt benadrukt dat het stuk van Jan Verwey wel van historische betekenis is. Evenals zijn studie over Blauwe Reigers geeft het stuk over de Kievit een belangrijke fase aan, waarin bestudering van vogelgedrag een wetenschappelijke benadering kreeg.

Het artikel over de waarnemingen bij Noordwijk is te vinden in *De Levende Natuur*. Oude jaargangen van dit tijdschrift zijn gratis in te zien via de website www.natuurtijdschriften.nl.

Het artikel van Rinkel is te downloaden via de website www.nou.nu. Ga naar "tijdschriften" en kies *Ardea* en vervolgens jaargang 1940. Het artikel van Cadée in *Wader Study* is snel te bereiken via www.waderstudygroup.org. Kies op de homepage voor "Publications" en ga dan naar *Wader Study 2017, volume 124, issue 1*. Het onvoltooide Engelstalige artikel is daar ook direct te vinden. Je kunt dat stuk van Verwey ook op je scherm krijgen met www.waderstudygroup.org/article/9294/ of gewoon via een zoekterm als: *jan verwey manuscript lapwing* op Google.

Literatuur

Cadée G.C. 2017. *Jan Verwey's unfinished manuscript on the breeding ecology of the Northern Lapwing Vanellus vanellus "Pair formation in the Lapwing, including its polygamy"*. *Wader Study 2017 - volume 124/ issue 1 - page 5-9*.

Rinkel G.L. 1940. *Waarnemingen over het gedrag van de Kievit (Vanellus vanellus L.) gedurende de broedtijd*. *Ardea 29: 108-147*.

Verwey J. 1927. *Waarnemingen bij Noordwijk*. *De Levende Natuur 32: 199-212 en 236-242*.

Verwey J. 1930. *Die Paarungsbiologie des Fischreihers*. *Zoöl. Jahrb. Allg. Zoöl. Physiol. 48: 1 - 120*.

